

DOĞRU BİLGİNİN ÖLÇÜTÜ PROBLEMİ: Doğruluk Kuramları

İnsana özgü olan dilin icadı, olanları bildirme, anlatma olanağıyla bağlantılıdır. Bu da bazen bildirilerin dileklerle süslenmesine yol açar. Öyküler anlatılmaya başlanır, ve bunlar bazen birbirleriyle çelişebileceğinden, doğruluk sorunu ortaya çıkar –bir anlatının veya bildirinin, örneğin bir av hakkındaki bir bildirinin, doğruluğu veya yanlışlığı problemi. Bildirinin doğru mu, yoksa dileklerle süslenmiş bir uydurmaca mı (yani avcı palavrası) olduğu problemiyle birlikte hayati önemdeki doğruluk problemi başlar. (Popper)

“Bütün dillerdeki bütün ‘doğru’lar ortak bir özü paylaşırlar mı?”

Doğruluk:

“Genel olarak, bir önerme, inanç, düşünce ya da kanaatin bazı temellere ya da ölçütlere göre veya bağlı olarak sahip olduğu doğru olma özelliği.”¹

Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi, ‘doğruluk’un taşıyıcısı ifadeler, kuramlar ve benzerleridir. Bilgikuramsal (epistemolojik) açıdan doğruluk, ifadelerin ve kuramların bir niteliğidir.¹ ‘Doğruluk’, daha temelde bilginin belirleyici kavramıdır. “Her bilgi doğru olma savındadır. Her bilgi ya doğrudur ya da yanlış. Bu nedenle doğru ya da yanlış olabilme –bu da başka bir şeye, bilgi nesnesine bağlı olsa da- bilgiyi bilgi kılan özelliklerin başında gelir. Ne doğru ne de yanlış olan bir bilgi, bilgi kavramıyla çelişir. Çünkü bilgileri bilgi olmayan ifade biçimlerinden, örneğin inanç ve gereklilik ifadelerinden ayıran şey, onların kendilerinde taşıdıkları doğruluk-yanlışlık olanağıdır; bu bilgilerin doğrulanıp yanlışlanabilmeleridir.”² Görülmektedir ki genel kabul ‘doğruluk’un bilginin ayırt edici olanaklılığı olduğu yönündedir. Bir başka deyişle, bilgi iddiası taşıyan ifade ya da ifadeler topluluğu ‘doğruluk’un taşıyıcısı konumundadır. O halde, bildirimde bulunan bir ifade ‘önerme’ olarak adlandırılacak olursa, ‘doğruluk’ en temel bileşen olarak önermelerin taşıdığı –taşımaya olanağına sahip olduğu- bir niteliktir. Ancak, ‘doğruluk’un taşıyıcı alanının temel bileşenleri olarak önermelerin belirlenmesi de ‘Doğruluk nedir?’ sorusuna verilmiş belirli bir yanıtı varsaymaktadır. Örneğin, Austin’e göre doğruluk ifadelerle ilişkindir; ne tümceler ne de önermeler doğru ya da yanlış olabilirler. Ona göre, bir tümce sözcüklerden oluşur, bir ifade ise sözcüklerle yapılır. İfadeler “yapılır” ya da “oluşturulur”, ama sözcük ve “tümceler” kullanılır.³ Bu tip farklı yaklaşımlar, “Doğruluk nedir?” sorusu altında şekillenen kuramlar bağlamında açığa çıkmaktadırlar. Ancak, hepsinde ortak olan anlayış, ‘doğruluk’un taşıyıcısı olacak temel bileşenlerin dilin öğeleri arasında aranmasıdır. O halde, genel belirlenim ‘doğruluk’un taşıyıcı alanının dil, daha özeldede ise ifadeler olduğu yönündedir.

“Doğruluk nedir?” sorusuna verilecek yanıt, bir doğruluk kuramı oluşturur. L.B. Puntel’e göre, doğruluk kavramını konu edinen bir doğruluk kuramı şu dört soruyla ilgili olabilir: (1) doğruluk nedir?,

¹ Cevizci, Ahmet, “Felsefe Terimleri Sözlüğü”, Paradigma Yay., 2000, s98

¹ ‘Varlık’ın kendini açışının bir özelliği olarak doğruluk anlayışı, Harun Tepe’nin “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat” adlı kitabında, doğruluk – hakikat ayrımı temelinde ele alınmaktadır. Bu kavramlaştırmaya göre, ‘hakikat’, varlığın kendini açması, açığa vurması ile ilgilidir ve temelini Yunanca ‘aletheia’ kavramında bulmaktadır. Bu çalışmada da Harun Tepe’nin kavramsallaştırmasına bağlı kalınarak taşıyıcısı önermeler, kuramlar vb. olan ‘doğruluk’ kavramı üzerinde durulacaktır.

² Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s13

³ bkz. A.g.e, s26

BİLGİ KURAMI DERS NOTLARI
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ, FELSEFE BÖLÜMÜ

(2) 'doğruluk' (doğru) denince ne anlaşılır?, (3) 'doğru yargı', 'doğru tümce', 'doğru ifade (önerme)', 'doğru iddia' vb.nin anlamı nedir?, (4) 'y doğrudur'un anlamı nedir? Bu dört soru ile elde edilmek istenen, temelde bir ifadeye ilişkin olarak kullanılan 'doğru' yüklemine neyi, ne tür bir ilişkiyi ya da niteliği dile getirdiğidir.⁴

“Bir ‘doğruluk kuramı’nın amacının değişik türden önermelerin geçerliliğinin belirlenmesinde kullanılacak ölçütlerin belirlenmesinden başka bir şey olmadığı kolayca görülebilir”.

O halde, tartışılan şey “bir önermeyi doğru ya da yanlış yapan nedir?” sorusudur. Bu ise, “Herhangi bir p önermesi bakımından, içinde ‘p(doğrudur)’nin bulunduğu koşullar nelerdir ve içinde ‘p değildir’in bulunduğu koşullar nelerdir?” sorusunun gevşek bir anlatım yoludur. Başka deyimle bu, önermelerin geçerliliğinin nasıl saptanacağını sormanın bir yoludur.

1) Uygunluk Kuramı

Geleneksel olarak, 'doğruluk nedir?' sorusuna, “bilginin nesnesine uygunluğudur” veya “gerçekliğe uygun düşen önerme ve kuramlardır” yanıtı verilmiştir. Platon'da temellerine rastlanan bu sav, “uygunluk kuramı” olarak adlandırılmaktadır.⁵

Bu yaklaşım, gündelik dildeki 'doğruluk' teriminin kuramsal karşılığıdır. Gündelik yaşamdaki, doğruluk iddiası taşıyan tüm ifadeler örtük olarak bu savı varsayarlar. Ancak, kuramsal olarak düşünüldüğünde, önermenin gerçekliğe uygunluğunun saptanması ve sınanması problemleri bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle, 'doğruluk' önerme ile nesnesi arasında kurulan bir ilişkiye gönderme yapıyorsa, ilişkinin diğer tarafında neyin olduğu önemli bir sorun oluşturmaktadır. Platon'da doğru-kesin bilginin olanağı, bilgi ile varolan, bilginin doğruluk değeri ile bilginin konu edildiği varolanın Varlık özelliği arasında kurduğu ilişki ile açığa çıkmaktadır. Bu epistemoloji (bilgikuramı) ile ontoloji (varlık-bilim) arasında sıkı bağlar kurmak ve bilinenlerin türü ile bilgi türü arasındaki karşılıklı ilişkiyi belirlemektir. Doğru-kesin bilginin kaynağı oluş halindeki değişim dünyası değil, değişmeyen, mutlak varolanların dünyası olmalıdır. Nesnenin varlık özelliği bilginin niteliğini de belirlemektedir. Değişmeyen doğru-kesin bilgisi olanaklıdır ve bu gerçek bilgidir (episteme). Görüldüğü üzere, Platon'un yaklaşımında bilginin ölçütü sadece doğruluk değil, doğruluk ve kesinliktir. Bu, onun ortaya koyduğu ontolojinin (varlık-bilimin), bir başka deyişle de, gerçeklik anlayışının doğal belirlenimidir. Gerçeklik, akılsal bir değişmezler ağı olarak görülebilecek idealar dünyasıdır; ve bu dünya akıl aracılığıyla kavranabilir, bilinebilir olan kendinde-gerçekliklerin dünyasıdır.

Platon, *Sofist Diyalogu*'nun kırk altıncı bölümünde ifadelerin doğruluğu-yanlışlığı üzerinde durmaktadır. Ona göre, nasıl ki nesnelere bazıları birbirleriyle uyuyor, bazıları uyumuyorsa, bu durum dilsel işaretler için de geçerlidir: İşaretlerin bir bölümü birbiriyle uyumsuz; ama birlikte uyum sağlayanları ise deyimi (ifadeyi) oluştururlar. Bu deyim her ne olursa olsun bir şey'in bir deyimi olmak zorundadır; aksi halde o, olanaksızdır. Platon, Theaitetos üzerine iki ifadede bulunur: Bunlardan ilki “Theaitetos oturuyor” ve ikincisi “Şimdi kendisiyle konuştuğum Theaitetos uçuyor” ifadesidir. Her iki

⁴ bkz. Tepe, Harun, “*Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*”, İmge Yay., 2003, s27-29

⁵ Analitik felsefeye göre, “doğruluk nedir?” sorusu anlamsız (içeriksiz) bir sorudur. Doğruluğun çözümlenmesinde “p doğrudur” biçimindeki tümcelerde “doğrudur” bölümünün mantıksal olarak gereksiz olduğu öne sürülür. Örneğin “Kedi paspasın üzerindedir” önermesinin ‘doğru’ olduğu söylendiğinde, yapılan yine “Kedi paspasın üzerindedir” demekten başka bir şey değildir. Bir önermenin doğru olduğunu söylemek doğruca onu savlamak, yanlış olduğunu söylemek de o önermenin çelişğini savlamaktır. Bu da ‘doğru’ ve ‘yanlış’ terimlerinin bir şey anlatmadığını göstermektedir. O halde, ‘doğruluk’ terimine ‘nedir?’ sorusunu eklemek anlamsızdır. Esas soru(n), önermelerin geçerliliğinin nasıl saptandığı sorusudur.

BİLGİ KURAMI DERS NOTLARI
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ, FELSEFE BÖLÜMÜ

ifade de Theaitetos üzerinedir. Platon, her deyimın kendi geçerliliği bakımından bir niteliğe sahip olması gerektiğini savlar. Bu nitelik, doğruluk ya da yanlışlıktır. Doğru tümce üzerine söylendiği şey hakkında gerçek-olan'ın varlığını deyimler (ifade eder). Yanlış-olan ise gerçek-olan(varolan)'dan ayrı bir şeyi ifade eder. Bir başka deyişle, yanlış-olan, varolmayan'ı var-olan olarak deyimler(ifade eder).⁶ Platon'da doğruluk, "aletheia" kavramındaki varlığa ilişkin açığa çıkma anlamının yanı sıra ifadelerin bir niteliği olan ve ölçütünün de nesnesine uygunluk olduğu bir niteliktir. Bu, Varlığa ilişkin açığa çıkma ile 'söz'ün ve 'düşüncenin' örtüşmesine dayalı karşılıklı ilişkisidir. Gerçek bilgi, doğru-kesin bilgidir ve onun ölçütü de nesnesine uygunluğudur. Bu nitelikteki bilginin nesnesi, daha önce de belirtildiği gibi, akıl tarafından 'görülebilir' (kavranabilir/bilinebilir) olan kendinde-gerçeklikler, yani idealardır. Böylelikle de doğru-kesin bilginin olanağını sağlayan uygunluk ilişkisinin iki kutbu da sağlanmış olmaktadır.

Uygunluk kuramı ilk açık ifadesini Aristoteles'in "Metafizik" adlı yapıtında bulur:

"Varlığın varolmadığını veya varolmayanın varolduğunu söylemek yanlıştır. Buna karşılık varlığın varolduğunu, varolmayanın varolmadığını söylemek doğrudur." (Metafizik 1011b-25)

"İmdi doğruluk ve yanlışlık nesnelere açısından onların birleşme ve ayrılmalarına tabidir; öyle ki ayrı olanı ayrı olarak, birleşik olanı birleşik olarak düşünen doğru düşünmekte, düşünmesi nesnelere durumuna aykırı bir durumda olan ise yanlış düşünmektedir. O halde doğruluk ve yanlışlık denen şey ne zaman vardır veya yoktur? Gerçekten bu deyimlerle ne kastettiğimizi iyi incelememiz gerekir. Doğru bir biçimde senin beyaz olduğunu düşündüğümüz için sen beyaz değilsin, ancak sen beyaz olduğun içindir ki senin beyaz olduğunu söylerken bir doğruyu söylemiş oluruz." (Metafizik 1051b- 5)

Birleştirmek ve ayırmak bir önerme oluştururken dilsel ögeler arasında yapılan işlemlerdir. Önermeler, birleşik ifadelerdir ve doğruluğu ve yanlışlığı gösteren, birleşme ve ayrılmanın nesnesine uygunluğudur. Bu nedenle dilin yalın ögeleri ne doğru ne de yanlış değeri alırlar. Ancak ve ancak bir yüklemlemede bulunan bir ifade doğruluk değeri alabilir. Yalnızca bir evetleme ya da hayırlama yapan ifade bir yargıdır ve doğruluk/yanlışlık değeri taşır. Ancak bunun ölçütü yine nesnesine uygunlukta aranmaktadır. Birleşik ya da ayrı olan, öyle düşünüldüğü/ifade edildiği için doğru ya da yanlış değildir; söylenenin nesnesi öyle olduğu için doğru ya da yanlıştır. Aristoteles'te de bilgi ile nesnesi arasındaki ilişki ön plandadır. Ontolojik (varlık-bilimsel) temele bağlı olarak, değişebilirler ve değişmezler göre doğruluk da değişim gösterebilmektedir.

"O halde eğer bazı şeyler her zaman birleşikse ve onları ayırmak imkânsızsa, buna karşılık başka bazıları da gerek ayrı, gerek birleşik olmayı kabul ediyorlarsa, o zaman varlık, birleşik ve bir olma, varolmama ise birleşik olmamak, birden çok olmaktır. O halde olumsal şeyler söz konusu olduğunda aynı kanı veya aynı beyan doğru ve yanlış olur ve onun belli bir zamanda doğru, başka bir zamanda ise yanlış olması mümkündür. Buna karşılık başka türlü olmaları mümkün olmayan varlıklara gelince, onlarla ilgili olarak bir kanı belli bir zamanda doğru, başka bir zamanda yanlış olmaz; aynı kanılar her zaman doğru veya her zaman yanlıştırlar." (Metafizik, 1051b- 10-15)

Değişmeyen şeylerin bilgisi ya her zaman doğru ya da her zaman yanlış değerini alırlar. Buna karşılık değişen şeylerin bilgisi değişim gösterebilmektedir. Değişmezlerin bilgisi, ilk nedenlere dayalı olarak elde edilen bilgidir. Bunlar kendilikler olarak varolan, değişmez temellerdir.

"Aristoteles'te uygunluk(tekabül) ilişkisinin unsurları olarak belirlenen söz, düşünce (logos, dianoia) ile varolan şey, nesne (to on, to pragma) ikilisine, felsefe tarihinin gelişimi boyunca yenileri,

⁶ bkz. Platon, "Sofist", 262e-263d

BİLGİ KURAMI DERS NOTLARI DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ, FELSEFE BÖLÜMÜ

yeni adlandırmalar eklenecek. Doğruluk, düşünce ve varlığın, özne ve nesnenin, bilinç ve dünyanın, bilgi ve gerçekliğin, dil ve dünyanın, yargı ve varlığın, önerme ve gerçekliğin, önerme ve olgunun, düşünce ve olgunun vb. birbirlerine uygunluğu diye görülecektir.”⁷ Bu süreçte, öznenin, bilincin, düşüncenin, dilin, bilginin, önermenin nesnesi ile ilişkisinin tam uygunluk mu yoksa çeşitli uygunluk derecelerini içeren bir uygunluk mu olduğu tartışılmıştır. Bu tartışmalarda, ‘bir görüşün doğru ya da yanlış olduğu söylendiğinde, bununla ne kastedildiği’ sorulduğunda ise verilen cevap hemen hemen aynıdır. “Bu sorunun yanıtlanabilmesi için öncelikle üç önkoşulun yerine gelmesi gerekmektedir: (1) kuramın doğruluk yanında yanlışlığı da kapsaması; (2) doğruluk ve yanlışlığın görüş ve ifadelerin bir özelliği olduğunun, yalnız maddesel olan bir dünyada doğruluk-yanlışlıktan söz edilemeyeceğinin benimsenmesi; (3) bir görüşün doğruluk ya da yanlışlığının, hep bu görüşün dışında yer alan bir şeye dayandığının akılda tutulması.”⁸ İlk önkoşul doğrulanabilirlik-yanlışlanabilirlik özelliğine gönderme yapmaktadır. Bu özelliğe sahip olan ifade biçimi ‘yargı/önerme’dir. O halde, doğruluk bu tip ifadelerin bir niteliğidir. İkinci önkoşul, ilkinin pekiştiricisi olarak ‘doğruluk’un taşıyıcısının dış dünya değil, ifadeler olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü önkoşul ise ‘doğruluk’un taşıyıcısı her ne kadar ifadeler olsa da, ‘doğruluk’un ifadenin dışında olan bir şeye, daha doğru söyleyişle, ifadenin dışında bulunan bir şey ile kurduğu ilişkiye bağlı olduğunu dile getirmektedir. Söz unsurlarının önermede/yargıda oluşturdukları düzen, birbirlerine bağlanma biçimleri, nesne unsurları arasındaki bir düzene uygunluk gösteriyorsa, önerme ‘doğru’ değerini almaktadır. Bu, ‘doğruluk’un iki kutuplu bir ilişkide ortaya çıktığının ifade edilmesidir. Ancak, bu iki kutuplu ilişkide, varolanın ne olduğu ve nasıl deneyimlendiği aynı zamanda da ilişkinin olanağını sağladığından, uygunluk kuramında ‘gerçeklik’ ile ilişki doğruluk ölçütü problemi ile iç içedir. “Bilgi, bir şeyi doğru ortaya koyma sorunudur.”⁹ Doğrulanabilirlik, bilginin doğru olduğunun ortaya konulabilme olanağıdır. Bu olanak, ‘bilgi’nin belirleyici niteliğidir.

Kendinde gerçekliğin özne tarafından deneyimlenebilir veya kavranabilir olup olmadığı ve eğer bu olanaklı ise nasıl olanaklı olduğu tartışması, ‘doğruluk ölçütü’ sorununu gündeme getirir. Bu iki sorun birbirlerinden farklı fakat bağlantılı sorunlardır. “Doğruluk ölçütü sorunu, bir ifadenin doğru olduğunun nasıl ortaya konulabileceği, gösterilebileceği ya da kanıtlanabileceği sorunudur.”¹⁰ Bir başka deyişle de uygunluk kuramı bağlamında, önerme ile önermenin hakkında olduğu nesne arasındaki ilişkinin nasıl denetlenebileceği sorunudur.

Böylesi bir sorun, uygunluk kuramı içerisinde farklı açılımlara neden olmakla birlikte felsefe tarihinde yeni doğruluk kuramlarının oluşturulmasına da neden olmuştur. ‘Doğru’ ya da ‘Yanlış’ olan, önermenin içeriğidir ve önerdiğimiz önermenin nesnesi ile olan ilişkisinin nasıl olanaklı olduğu ve bunun nasıl denetlenebilir olduğu sorunu aşılmadan, ‘bilgi iddiasının doğruluğu’ sorunu da aşılamaz. ‘Doğruluk ölçütü’, doğruluk iddiasındaki önermeye aşkın olmalıdır. “Doğrulamayı, kendisinden doğruluğunun kanıtlanmasının beklenildiği bilgi içeriğinden elde edilemez. O nedenle doğrulamayıcının bu söz konusu bilgi içeriğinden bağımsız, başka bir yere ya da kaynağa dayanması gerekmektedir.”¹¹ O halde, söylenenin hakkında olduğu şeye uygunluğunun ötesinde bir ‘doğruluk’ belirlenimi yapılabilmesi olanaklı mıdır?

⁷ Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s49

⁸ Russel’dan aktaran, Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s115

⁹ Coope, Christopher, “Wittgenstein’in Bilgi Kuramı”, Cogito, S33, s134

¹⁰ Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s31

¹¹ N.Hartmann’dan aktaran Tepe, Harun, “Felsefede Doğruluk ya da Hakikat”, İmge Yay., 2003, s33

BİLGİ KURAMI DERS NOTLARI
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ, FELSEFE BÖLÜMÜ

Bir önerme (yargı, kanı, fikir, ifade, düşünce) ancak ve ancak hakkında iddiada bulunduğu varlığın durumuna uygun oluyorsa doğrudur. Doğruluk, bir tür karşılıklı olma durumudur ve bu epistemoloji ile ontoloji arasında sıkı bağlar kurmaktır (Varlık – Düşünce / Varlık – Ruh / Bilinen – Bilen / Nesne – Özne / Obje – Süje / Dünya – Dil / Gerçeklik – Bilgi / Şeyler – Yargı / Olgu – Önerme / Var olan – Fikir / Varlık – Bilgi / Dış dünya – zihin vb).

Eleştiri noktaları:

- Düşünce ve gerçeklik aynı cinsten iki varlık mıdır?
- Uyuşma / uygunluk, düşüncenin gerçekliği resmetmesiye, bu resim / tasarım ancak düşüncenin ve duyu verilerinin kapsamı ve sınırı ölçüsünde olanaklıdır.
- Uygunluğun kendisi nasıl denetlenebilir? Denetleme girişimi de bir tür uygunluğa dayalı olacaksa bu kısır döngü yaratacaktır.